

Παντελής Μπασάκος

Η ριζική καταδίκη του λόγου

Συζήτηση για το θεωρητικό έργο του Κ. Καστοριάδη
Συνέντευξη στον Γιώργο Κόκκινο*

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ: Η πρόσφατη επίσκεψη του Κ. Καστοριάδη στην Ελλάδα ξεπέρασε σε απήχηση κάθε προηγούμενη: τα αμφιθέατρα γέμισαν, η οδός Σίνα έκλεισε, ενώ η είδηση έπαψε πια να είναι ένα μονόστηλο σημείωμα και έφτασε να αποκτήσει έκταση ρεπορτάζ εφημερίδας, ανταγωνιζόμενο άλλα φαινόμενα της κοινωνικής μας ζωής. Πώς εξηγείς αυτή την τελευταία επικαιρότητα της φιλοσοφίας, εάν περί αυτού πρόκειται;

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΑΣΑΚΟΣ: Το ερώτημά σου φαίνεται να προϋποθέτει ότι η επικαιρότητα μας υποχρεώνει να ασχοληθούμε με τον Κ. Καστοριάδη. Θα ήθελα, αν συμφωνείς, να αναστείλουμε την απάντηση στο ερώτημα αυτό, και να μιλήσουμε για το θεωρητικό έργο του Καστοριάδη, ανεξάρτητα από την επικαιρότητά του.

Σ.: Ποια είναι, λοιπόν, η ιδιαιτερότητα, η ιδιομορφία του Καστοριάδη ως φιλοσόφου; Τι επιδιώκει η φιλοσοφία του;

Π.Μ.: Ένας τρόπος να προσεγγίσεις ένα θεωρητικό έργο είναι, πράγματι, να ρωτάς τι επιδιώκει.

Μια τέτοια προοπτική παρέχει ενδιαφέρουσες δυνατότητες συζήτησης, ανταπάθεσης, συμφωνίας και διαφωνίας με ένα στοχαστή σαν τον Κ. Καστοριάδη. Μπορεί κανείς να θέλει τα «επιθυμώ» του («έχω την επιθυμία, και αισθάνομαι την ανάγκη, για να ζήσω, μιας άλλης κοινωνίας από αυτή που με περιβάλλει... να μαθαίνω τι γίνεται μέσα στην κοινωνία, να ελέγχω την έκταση και την ποιότητα της πληροφόρησης..., η δουλειά μου να έχει νόημα» κλπ. Ο πλήρης κατάλογος των επιθυμιών του Κ. Καστοριάδη δρίσκεται στις σελ. 137-141 της *Φαντασιακής θέσμησης*). Μπορεί πάλι να διαπιστώνει ότι πρόκειται για αξίες παγιδευμένες, σαν αυτές της διαφημιστικής ρητορείας. Ένα σποτ μου λέει ότι αν επιθυμώ τον έρωτα κάτω από κοκκοφοίνικες σε ακρογιάλι των νήσων Σαμίου (με απόλυτο σεβασμό στη διαφορά της κουλτούρας των εν λόγω νήσων) θα πρέπει, στην κίνησή μου προς τις αξίες αυτές, να διέλθω υποχρεωτικά από συγκεκριμένη επικέτα σοκολάτας: με τον ίδιο τρόπο, η κίνηση προς τις αξίες που εκφράζονται στον κατάλογο επιθυμιών, σε υποχρεώνει

* Σχολιαστής, Νο 75, Απρίλιος 1989, σελ. 54-55.

να αποδεχτεί την ταύτιση του μαρξισμού με το ξύλινο ομοίωμά του, το οποίο κατασκευάζεται στο πρώτο μέρος της Φ.Θ., και την ακόλουθη, πολύ εύκολη, ανασκευή του.

Μπορεί να συμφωνείς στο ότι, πράγματι, πρέπει να απαλλαγούμε από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της ταυτιστικής-συνολιστικής λογικής, να ανοιχτούμε προς την απελευθερωτική ετερότητα του φαντασιακού ή του μάγματος. Μπορεί, πάλι, να βλέπεις ότι εδώ ο Καστοριάδης μαζί με το νερό πετάει και το μωρό: η «πραγματική χειραφέτηση» ως συνειδητοποίηση της αυτοθέσμησης, δεν αφήνει κανένα χώρο για έλλογο κριτήριο της πράξης, αφού, μαζί με την «ταυτιστική λογική» απαξιώνεται και το έλλογο.

Σ.: Πώς ακριβώς καταργεί την έννοια του λόγου;

Π.Μ.: Ο θεμελιώδης αντίπαλος του Καστοριάδη στη Φ.Θ. είναι αυτό που αποκαλεί «ταυτιστική λογική» – την οποία βρίσκει χαρακτηριστική για όλη τη δυτική σκέψη. Πρόκειται για τη λογική που θέλει, λ.χ., οι λέξεις να έχουν μία και μόνο σημασία (αρχή μονοσημαντότητας), τα πράγματα να έχουν μια ταυτότητα σταθερή, παρ' όλη την εναλλαγή των επιμέρους χαρακτηριστικών τους (η έννοια της ουσίας) κλπ. Για τον Καστοριάδη η ταυτιστική λογική δεν κατοικεί απλώς στα βιβλία των φιλοσόφων. Είναι η «θέσμιση από τη Δύση της σκέψεως ως Λόγου (ratio)» (Φ.Θ., σελ. 319), η οποία δεσπόζει τόσο στη φιλοσοφία, όσο και στην επιστήμη και στην «καθημερινή» ζωή και γλώσσα. Το μοτίβο της επιχειρηματολογίας του Καστοριάδη μπορεί να συνοψιστεί ως εξής:

α) Η ταυτιστική λογική είναι ένα σχήμα εξαιρετικά στενό: αν αυτό είναι το δεσπότης στη φιλοσοφία, στην επιστήμη, στην τρέχουσα γλώσσα, τότε καμιά από τις δραστηριότητες αυτές δεν είναι δυνατή.

β) Όμως η ταυτιστική λογική είναι πράγματι το δεσπότης.

γ) Αλλά και οι δραστηριότητες αυτές είναι δυνατές.

δ) Πρέπει να υπάρχει κάτι *άλλο*, το οποίο να καθιστά δυνατές τις δραστηριότητες αυτές, παρά τη δεσποτεία της ταυτιστικής λογικής, το οποίο θα πρέπει να είναι η πηγή της ζωής τους: το *άλλο* αυτό είναι, το φαντασιακό.

Η καταδίκη του λόγου είναι ήδη στην αρχική –και αυθαίρετη– εξίσωσή του με το περιοριστικό σχήμα της ταυτιστικής λογικής – με καντιανούς όρους θα λέγαμε η εξίσωση Λόγου και Διανοίας.

Ενδιαφέρον είναι εδώ ότι η αρχική αυτή αυθαίρεση δίνει πειστικότητα στην επίκληση του φαντασιακού, ως θεμελιώσεως. Η καταδίκη του Λόγου δεν είναι το συμπέρασμα του Καστοριάδη, αυτό που μας φέρνει πίσω από το ταξίδι του στη χώρα του μάγματος: είναι η εναρκτήρια κίνηση, αυτή που τον στέλνει να ταξιδέψει – με άλλα λόγια, η αφετηριακή δογματική του πεποίθηση: αυτό που επιδιώκει και θέλει, για να επανέλθουμε στο ερώτημά σου.

Πρόκειται εδώ για μια επιθυμία του Καστοριάδη, με την οποία θα είχαμε πολλούς λόγους να διαφωνήσουμε. Αν κανείς θέλει μια τόσο ριζική καταδίκη του Λόγου, τότε θέλει και την ολοχερή εξαφάνιση κάθε δυνατότητας κριτικής. Πρόκειται για «θέλω» πολιτικά επικίνδυνο, παραπλήσιο με αυτό των υπαρξιακών φιλοσοφιών του μεσοπολέμου (πρβλ. Heidegger) ή πολιτικών φιλοσοφιών σαν αυτή του Carl Schmitt, όπου τελικό κριτήριο της πράξης παραμένει η ισχύς, η επικράτηση.

Η ιδιομορφία του Καστοριάδη είναι το ότι η άμεση ρητορεία των αξιών –εξαιρετικά αποτελεσματική στη δημοσιότητα, όπως αποδεικνύεται, αλλά θεωρητικά τόσο ενδιαφέρουσα όσο και ένα διαφημιστικό σποτ– στο έργο του φοδράρεται με μια αξίωση θεμελίωσης. Ως αναγνώστη, αυτό που μ' ενδιαφέρει ή, αν προτιμάς, με διασκεδάζει, σε ένα έργο σαν τη *Φαντασιακή θέσμιση*, είναι η παρακολούθηση αυτής της ραπτικής.

Σ.: Τι είναι η θεμελίωση που επιχειρεί; Είναι η ουσία του ανθρώπου, το βαθύτερο στρώμα του;

Π.Μ.: Προφανώς ο Καστοριάδης δεν θα δεχόταν τον όρο θεμελίωση, όπως τον χρησιμοποιούμε εδώ, ούτε και το ανθρωπολογικό στοιχείο που υπάρχει στην ερώτησή σου. Ωστόσο, στο έργο του υπάρχει μια αλλοίική (προκριτική) μεταφυσική μέριμνα: να ανακαλύψει το βαθύτερο στρώμα, αυτό το οποίο δεν περιέχεται από κανένα άλλο, και με ένα δικό του, μοναδικό τρόπο περιέχει ή συγκροτεί όλα τα άλλα. Κατά το στυλ της δεκαετίας του '30, παίρνει τη φόρμα της φαινομενολογικής θεμελίωσης, και προσπαθεί στη θέση της συγκροτούσας συνείδησης ναβάλει ένα άλλο, πρότερο, πιο βαθύ, περιεχόμενο – τη γλώσσα, τις σημασίες, το φαντασιακό. Η μεταφραστική αυτή άσκηση είχε κάποτε ένα ενδιαφέρον. Όμως ο Καστοριάδης δεν αρκείται σ' αυτήν. Πρέπει να σκηνοθετήσει έναν μυθικά ισχυρό αντίπαλο, τη δεσποτεία της ταυτιστικής λογικής, μια δεσποτεία που «δεν ήταν ούτε τυχαία ούτε αναπόφευκτη» (*Φ.Θ.*, σελ. 319). Αυτό που δεν είναι ούτε τυχαίο ούτε αναπόφευκτο, είναι η πραγματικότητά μας, η πραγματικότητά σας, λέει ο Καστοριάδης στο εν αλωεία και εν πτώσει ποιμνίό του: αυτή την πτώση –για την οποία χρειάζεται δέδωια και ένας καταγωγικός μύθος της ευθύνης: αυτοθέσμιση της σκέψης ως Λόγου– πρέπει να συνειδητοποιήσετε.

Έτσι, αυτό που ξεκινάει ως μεταφραστική άσκηση –διόλου πρωτότυπη, ειρήσθω εν παρόδω: ο ένας στους δύο διδάσκοντες στα πανεπιστήμια του Βελγίου έχει διεξαγάγει «φαινομενολογικές έρευνες», με τις οποίες έχει φτάσει σε ένα στρώμα πιο πρωταρχικό από αυτό στο οποίο είχε φτάσει ο Husserl: άλλος ανακαλύπτει την πράξη, άλλος τη γλώσσα κ.ο.κ.– γίνεται στον Καστοριάδη ισχυρά σωτηριολογικό σχήμα.

Σ.: Τι ήταν αυτό που έκανε το διανοούμενο κοινό της Αθήνας και επαρχιακών πόλεων να αναγνωρίσει τον εαυτό του, για πρώτη φορά τόσο μαζικά, στο μήνυμά του Καστοριάδη; Ξαναγυρνώντας στην πρώτη ερώτηση, πώς βλέπεις την πρόσφατη επικαιρότητα της φιλοσοφίας στη χώρα μας, φιλοσοφίας ενός τέκνου της που διέπρεψε στην Εσπερία, ενός ακόμη δαμόνιου Έλληνα του εξωτερικού;

Π.Μ.: Επικαιρότητα της φιλοσοφίας; Μπορεί κανείς να συζητήσει φιλοσοφία με τον Καστοριάδη ή να αυτοιμήσει τα επιχειρήματά του σε ένα σεμινάριο – εφόσον το θεωρεί σήμερα ενδιαφέρον. Όμως επίκαιρος δεν είναι ο Καστοριάδης ως φιλόσοφος, αλλά ως άμεση ρητορεία των αξιών, ως σωτηριολογικός τόνος της φωνής.

Όσον αφορά τη μαζικότητα της αναγνώρισης, δεν είναι η πρώτη φορά που βλέπουμε μαζική ταύτιση με σωτηριολογικό λόγο. Θυμήσου την αντίστοιχη νεορθόδοξη υστερία, πριν από μερικά χρόνια. Και οπωσδήποτε δεν είναι ελληνική ιδιαιτερότητας: σκέψου την αποδοχή των θεωρητικο-θρησκευτικών κηρυγμάτων στην Αμερική.